

Els camins del rei Jaume I per les comarques de Castelló

Pere-Enric Barreda *

Aquest treball vol recordar el 800 aniversari del naixement de Jaume I amb dos objectius principals: precisar cronològicament el text de la Crònica reial relatiu a les comarques de Castelló, i relacionar les estades i recorreguts de Jaume I per dites comarques. A més de remarcar la seua figura de rei conquistador i legislador, s'ha de reconèixer també el seu aspecte viatger, perquè no va parar de recórrer a cavall els seus dominis, anant de Barcelona a Lleida i València (sobretot) quasi tots els anys del seu regnat. Partim de la base que la crònica reial presenta algunes vegades la successió dels episodis que explica de forma desordenada i poc precisa, de manera que cal confrontar-la amb la documentació datada per a intentar veure'n la cronologia. És un treball que va començar Joaquim Miret en elaborar el 1918 el seu *Itinerari reial*, que va seguir Ambròs Huici amb l'edició dels documents originals del rei, reproduïda i augmentada per Desemparats Cabanes, i va sistematitzar Ferran Soldevila a la seua edició de la *Crònica*, apareguda el 1971 (de forma pòstuma i preparada per Miquel Coll) i reeditada recentment amb aportacions de Jordi Bruguera i Maria-Teresa Ferrer. Al que ells ens han dit només podem afegir la datació d'uns pocs documents encara inèdits i que pensem editar en breu, que permeten precisar més dita cronologia, tal com figura de forma resumida en apèndix final.¹

1. Els episodis

1. Setge de Peníscola

No l'esmenta el rei (aniria al cap. 24), però sí Desclot (cap. 11), Zurita (llibre 2, cap. 80), Diago (llibre 7, cap. 3), Miret (1918: 56-57) i Soldevila (2007: 89, nota 256). El punt de partida el tenim el 28 d'abril de 1225, quan es fan corts a Tortosa per a seguir l'expansió cap al sud. Es nota que un dels més interessats és el bisbe tortosí, a qui el rei fa donació dels castells de Miravet i Sufera (27 d'abril). Tanmateix, la crònica fa un salt en el temps d'un any i diu que des de Tortosa va a

* Facultat de Filologia, Universitat de Barcelona - IRCVM (Institut de Recerca en Cultures Medievals).

Ribalta. Quaderns d'aplicació didàctica i investigació, núm. 14 (desembre 2008), ps. 19-27.
© IES Francesc Ribalta · Castelló de la Plana · ISBN: 978-84-691-7720-4
<http://www.iesribalta.net/revista>

1. Les obres clàssiques de Jaume I i Desclot es citen pel capítol, les de Diago i Zurita pel llibre i capítol. Els documents es poden trobar per la data corresponen a l'edició d'Huici - Cabanes, que segueix l'ordre cronològic

Horta, d'on convoca els rics homes de l'Aragó perquè vagen amb els seus homes a Terol (cap. 26). Però aquesta expedició, que acabà amb la mort de Pero Aholes, és posterior i diferent a la de Peníscola. La documentació de 1225 presenta el 29 de juny el rei a Lleida i el 21 de juliol a Tortosa, i al setge entre el 13 d'agost i 21 de setembre.

2. Entrevista d'Alcanyís

La tracta el rei (cap. 127-131), Zurita (llibre 3, cap. 15), Diago (llibre 7, cap. 5), Miret (1918: 119-120), i Soldevila (2007: 218, nota 922). Mentre descansa "jugant e deportant" es troba amb Hug de Folcalquer, mestre de l'Hospital, i Balasc d'Alagó, que li parlen de les excel·lències del regne de València, que podria prendre com el de Mallorca. Balasc havia estat dos anys exiliat i el coneixia bé, i li recomana començar la conquesta per Borriana, lloc pla i a prop de la costa. El rei els explica a Folcalquer i Balasc que es casarà amb la filla del rei d'Hongria i no del d'Àustria, i que un cop prengui Borriana les fortaleses de Peníscola, Cervera, Xivert, Polpís, les Coves de Vinromà, l'Alcalatén, Morella, Culla i Ares s'hauran de sotmetre per manca d'abastiments. Llavors des del Puig assolarà les collites de l'Horta, i assetjarà València abans que puguin replegar la collita següent, i Zayyan s'haurà de rendir a causa de la fam. Cronològicament, es data després del pacte de Capdepera amb els menorquins (17 de juny de 1231), i abans de la presa de Morella i Ares (novembre-desembre 1231), si no és una ficció com l'entrevista amb Pere Martell abans de la conquesta de Mallorca (cap. 47).

3. Presa d'Ares i de Morella

L'explica el rei (cap. 131-137), Zurita (llibre 3, cap. 15), Diago (llibre 7, cap. 5), i Soldevila (2007: 223, notes 948, 952, 962). Estant a Terol, Pero Ferrandez, senyor d'Albarrassí, el convida a caçar senglars a la serra i a dinar a Exea amb n'Atorella. Al vespre li porten un missatge: els peons del consell de Terol han pres Ares. Atorella li aconsella que hi vagi ràpidament, per això demana reforços a Terol, que se li uneixen de nit a Alfambra. Després d'un dia de camí fan nit a Vilaroja, i en eixir de matí al cap de la serra arriba un ballester a cavall que li diu de part de Balasc d'Alagó que Morella era seua. Ferrando Díez és l'únic que li diu que vagi immediatament a recuperar Morella (que més valdria que la tingueren els musulmans que no Balasc) amb tants soldats com pugui. Al trot creua el riu de Calders o Bergantes i puja la costa fins a Morella, disposa guàrdies perquè no hi entri ningú i hi passa la nit al Puig del Rei, nevant -ja havia passat Sant Miquel- i sense menjar. A l'altre dia arriba Balasc amb els seus, però Ferrando Pérez de Pina no el deixa entrar sense haver-se entrevistat abans amb el rei. Parlen sols, i acorden que el castell serà per al rei, però Balasc li'l guardarà de per vida: així ho expliquen a Pero Ferrandez, Atorella i Abu Zayd. A l'altre dia se'n va a Ares i recompensa els soldats. Com no es documenta entre el 13 de novembre de 1231 a Alagon i el 6 de gener a Tarragona, la datació és per novembre-desembre de 1231, tot i que Soldevila (2007: 227, nota 976) l'avança fins a setembre de 1232.

4. Setge de Borriana

També en parla extensament el rei (cap. 153-180), Zurita (llibre 3, cap. 16), Diago (llibre 7, cap. 6 a 10), Miret (1918: 104-106), i Soldevila (2007: 241-261, nota 1050). Des de Taust convoca els mestres del Temple, de l'Hospital, d'Uclés i de Calatrava perquè a primers de maig vagen a Terol per a atacar Borriana. No es presenen, però aconsegueix reunir uns cent vint cavallers. Passen per Xèrica i Viver, i se'ls uneixen els mestres del Temple i l'Hospital, amb el comanador d'Alcanyís, i per Torres-Torres i la vall de Segó es presenten a meitat de maig a Borriana. Comença el setge, que dura dos mesos, fins que els musulmans pacten rendir-se a canvi de quatre dies de temps per a sortir cap a Nules, en nombre de set mil persones. El rei n'encarrega la custòdia per dos mesos a Ximén d'Urrea i Balasc d'Alagó, mentre Pere Cornell se'n va a cercar cent cavallers per a quedar-s'hi fins a l'estiu següent. El setge es documenta des del 5 de juny fins al 15 de juliol, i el 22 ja és Borriana a mans del rei, que només s'hi documenta fins al dia 25.

5. Consolidació de Borriana

L'explica Jaume I (cap. 180-182), també Zurita (llibre 3, cap. 16), Miret (1918: 106) i Soldevila (2007: 261-264). El rei deixa menjar a Borriana per a dos mesos i se'n va a Tortosa, on el bisbe de Lleida i Guillem de Cervera li diuen que no la podrà conservar, car és a dos dies de camí en terra de musulmans. Ell lamenta la seua opinió i els diu que no és d'acord. Haurà de recórrer els seus dominis per a recollir ajuda, igual que Pere Cornell. I aquest recorregut durà els dos mesos que diu el rei, i no un (cap. 186), perquè el document del 17 d'agost datat a Borriana està errat (on diu *septembris* ha de dir *decembris*) i s'ha de datar el 16 de novembre, car el rei sí que era a Borriana i a més coincideixen els testimonis, entre ells el bisbe Ponç, Pere Cornell i Pere Ferrandis.

6. Lliurament de Peníscola

Descrit pel rei (cap. 182-184), Zurita (llibre 3, cap. 17), Diago (llibre 7, cap. 10), Miret (1918: 106) i Soldevila (2007: 182-184, notes 1162, 1170 i 1195). A Terol li arriba un missatger de Ximén d'Urrea amb una carta dels musulmans de Peníscola que se li volen rendir en persona. Ix a cavall cap allí, sense guia perquè a aquella muntanya solia caçar senglars. Fa nit a Vilaroja, i d'allí pel riu de les Truites, la Canada d'Ares, el port de Prunelles, Salvassòria, Atemí (terme de Catí, o barri d'Anroig de Xert), el pla de Sant Mateu i la rambla de Cervera es presenta a Peníscola al vespre. Li porten menjar perquè passe la nit, i al matí pacten que es lliuraran a canvi de respectar les seues llibertats. Se'n va a Tortosa a portar queviures i els escrivans per a redactar el document. La datació de l'episodi no és immediatament després de la presa de Borriana, sinó quan el rei -i Pere Cornell- recorren els seus dominis per a replegar reforços. Alguns daten massa aviat l'episodi: Forcada (2006: 96) el 3 d'agost, després del dia de la Mare de Déu dels Àngels, perquè el rei encara és a Tortosa l'1 d'agost amb Pere Cornell, i després a Barcelona el 8 i 9 d'agost, el 14 a Vilafranca del Penedès, i el 17 a Lleida (no hi ha temps material per a l'episodi de Peníscola). Després dos documents inèdits del 19

de setembre situen a Calataiud el rei, Pere Cornell (que es separaran fins al 15 de novembre: dos mesos com diu la crònica) i Pere Ferrandis. Molt probablement, des de Calataiud el rei anà a Terol i tingué lloc el lliurament de Peníscola. Coincideixen amb la data, però per altres motius, mossèn Betí (1923: 180), que diu que al mes de setembre, o fra Ramon de Maria (1933: 174) que parla del dia 22, després del dia de Sant Mateu, data que ha estat seguida per molts, segons recull Simó (1985: 50). Tanmateix, s'hauria d'avançar uns dies, no molts, perquè a Sant Miquel ja havia tornat a Borriana amb Pere Ferrandis (cap. 186-187), i hi romandria fins a Nadal (cap. 189), tot i que només apareix a documents entre el 27 d'octubre i 16 de novembre.

7. Ocupació del nord valencià

En parlen el rei (cap. 185-191), Zurita (llibre 3, cap. 17-18), Diago (llibre 7, cap. 10-11), Miret (1918: 108-109) i Soldevila (2007: 267-271). En saber els mestres del Temple i de l'Hospital que s'havia lliurat Peníscola, es van presentar el primer a Xivert i el segon a Cervera, que els havien donat el rei Alfons el Cast i el comte Ramon Berenguer, respectivament, i els musulmans de'ls rendeixen, a més de Polpís. El rei havia tornat ja a Borriana amb Pero Ferrandez i vint-i-cinc cavallers, i eixien de caça, i van prendre Castelló de la Plana, Borriol, les Coves de Vinromà, l'Alcalatén i Vilafamés. Després van fer una expedició d'uns vuit dies cap a la ribera del Xúquer, i en arribar Pere Cornell se'n va el rei i els seus comencen a fer expedicions contra els musulmans que romanien a Onda, Nules, Uixó i Almenara, i més endavant, quan el rei ja ha marxat, prendran Almassora. La datació d'aquests episodis és posterior al 29 de setembre i anterior al 27 d'octubre, i Soldevila precisa (2007: 269-270, notes 1215, 1219 i 1222) que l'expedició seria del 7 al 15 o del 14 al 22 d'octubre. El 15 de novembre es documenta la tornada de Pere Cornell, i no a Nadal (cap. 189), i el 16 de novembre i no 17 d'agost cal datar el document abans esmentat. El 22 de novembre són a Tortosa el rei, el bisbe Ponç i Pere Cornell, mentre els musulmans de Cervera signen la capitulació a frare Hug de Folcalquer, mestre de l'Hospital. La conquesta del nord valencià era quasi definitiva, tret dels castells a mans d'Abu Zayd: faltava Almassora, que prendria Pere Cornell el 1234 (cap. 189-191), Nules, Uixó i Almenara (lliurats el març de 1238), i Onda.

8. Expedició a la ribera del Xúquer

La descriu Jaume I (cap. 192-205), Zurita (llibre 3, cap. 21), Diago (llibre 7, cap. 12), i Soldevila (2007: 272-282). Des de Borriana fa una expedició a la ribera del Xúquer: Cullera (el dia de Sant Joan) i Silla, després torna a Borriana i es presenta per Sagunt a assetjar la torre de Montcada, que prenen i enderroquen, i la de Museros, que es rendeix. Un document el situa, el 13 de maig de 1235 a Saragossa, el 25 de juny a la torre de Foios, després a Saragossa, Tortosa i Barcelona, i finalment al setge de Montcada el 30 de setembre, de forma que el rei ha barrejat dues expedicions, una del juny i una altra del setembre.

9. Expedició del Puig

Referida pel rei (cap. 206-215), Zurita (llibre 3, cap. 25), Diago (llibre 7, cap. 15), i Soldevila (2007: 272, nota 1234). A Osca pensa (l'hivern de 1237) prendre el Puig, i en parla a Bernat Guillem d'Entença, però en començar la Quaresma (el 4 de març) li fan saber que Zayyan ha derrocat el castell. Després de Pasqua (19 d'abril) ix de Terol, passa per Xèrica, Torres-Torres i Sagunt en direcció a el Puig, on en dos mesos reconstrueix el castell, que seria la base per a atacar València (maig-juny). Un mes després, quan arriba Bernat Guillem d'Entença per a encarregar-se del castell, ell torna a Borriana i se'n va en direcció als seus dominis per a demanar reforços. La documentació, molt escassa, el situa al Puig entre el 25 de juny i 4 d'agost, i el 12 d'agost a Lleida.

10. Batalla d'Enesa

En parla el rei (cap. 217-222), Desclot (cap. 49), Zurita (llibre 3, cap. 27), Diago (llibre 7, cap. 17-18), Miret (1918: 127), Soldevila (2007: 291-293, notes 1339 i 1355). Mentre el rei és a Osca, els Entença al Puig vencen en decisiva batalla Zayyan, que comptava amb reforços de Xèrica, Sogorb, Onda i altres. El rei per Daroca, Terol i les Alcubles es presenta a el Puig, d'allí va a Sogorb a replegar quaranta cavalls i torna per la vall de Segó, mentre arriben més cavallers. La batalla la daten les fonts àrabs el 20 d'agost de 1237, per tant el recorregut i estada a Sogorb és de darreries d'agost o començaments de setembre.

11. Viatge en demanda d'ajuda

Esmentat pel rei (cap. 222-230), Zurita (llibre 3, cap. 28), Diago (llibre 7, cap. 19), i Soldevila (2007: 303, nota 1412). Del Puig va a Borriana, on l'avisen d'un perill imminent sobre el Puig, i s'hi presenta per Almenara i el riu de Sagunt, però és una falsa alarma. Torna a Borriana, amb un ensurt pel camí, i de nou rep una falsa alarma d'atac al comanador hospitaler d'Orpesa, passa el riu Millars i es presenta de nit a Orpesa, on dorm, i a l'altre dia se'n va a Ulldecona, i l'altre a Tortosa, on demana la quèsta o peita a les viles de l'Aragó i Catalunya, i envia cartes als seus cavallers perquè se li presenten a la primavera per a seguir la guerra. S'ha de datar la segona meitat de setembre, perquè el 2 d'octubre es documenta a Tortosa.

12. Promesa de no retirar-se fins a prendre València

L'explica el rei (cap. 231-241), Zurita (llibre 3, cap. 29), Diago (llibre 7, cap. 19) i Soldevila (2007: 311, notes 1457, 1458 i 1473). A Saragossa rep el rei la notícia de la mort de Bernat Guillem d'Entença al Puig, i, després de convocar els seus de nou per a la primavera, ix amb una cinquantena de cavallers cap allí. Hi comprova el desànim dels seus cavallers, i es preocupa per si se'n van i, després d'haver conquerit de Tortosa a Borriana, ho perd tot. Llavors promet que no passarà de Terol ni del riu de Tortosa, l'Ebre, fins que prengue València (cap. 237), i per això hi farà venir la reina i la seua filla. Li envia una carta perquè vage a Tortosa amb l'infant Ferran, oncle seu. Passats quinze dies es presenta a Peníscola, i en saber que la reina i l'infant ja són a Tortosa, com no vol passar l'Ebre, els diu que hi vagen. Però com una gran pluja impedeix que creuen el riu d'Ulldecona, va el rei i

el passa i s'ajunten. L'infant el vol dissuadir de prendre València, i amb la reina volen que torne a Catalunya i l'Aragó, però ell insisteix i els convenç: l'infant se'n torna a cercar reforços, i el rei i la reina es presenten en dos dies a Borriana. Ella s'hi queda, i ell torna a el Puig. Es documenta a Saragossa el 27 de desembre de 1237, i al Puig el 24 i 25 de gener, i de nou el 15 de febrer, per tant l'entrevista té lloc entre la primera i segona setmana de febrer.

13. Presa d'Almenara, Uixó, Nules i Castellnou

Apareix explicada pel rei (cap. 243-254), Zurita (llibre 3, cap. 30), Diago (llibre 7, cap. 20), i Soldevila (2007: 315-320, notes 1489 i 1496). Al Puig li arriba un missatge dels d'Almenara per a rendir-se, de forma que va cap a Borriana però fa una marrada per passar-hi, va a veure la reina a Borriana i torna a Almenara, on fa mig tracte. Torna al Puig, i en vuit dies porta a Almenara el que havia convingut, però queda fora del pacte el castell, amb l'alcaid i vint homes partidaris de Zayyan. Però no va caldre combatre'ls des de les torres i l'albacar, perquè a l'altre dia es rendeixen. Era a meitat Quaresma (començada el 17 de febrer), i immediatament fa venir la reina de Borriana a Almenara, i es troben per a dinar junts. A l'altre dia arriben missatgers d'Uixó, Nules i Castellnou (Castro), i els convoca per separat a la torre de Moncofa, on pacta els tres lliuraments i va des d'Almenara a prendre possessió d'Uixó i després de Nules. Torna a el Puig, on acaba la Quaresma, però va a Almenara a recollir la reina el dia de Pasqua Florida (4 d'abril).

14. Anada a Artana

No en parla el rei, que tracta de la submissió coetània d'Alzira (cap. 329), només Diago (llibre 7, cap. 37), i Miret (1918: 155). Es rendeixen Eslida, Aín, Veo, Sentquer, Pelmes i Suera per conveni datat el 29 de maig de 1242.

15. Sublevació musulmana d'al-Azrac

La descriu el rei (cap. 361-371), Zurita (llibre 3, cap. 50), Diago (llibre 7, cap. 43), i Soldevila (2007: 388, notes 1848 i 1871). La coneix el rei a Calataiud, i va cap a València, d'allí a Borriana, però en dir-li que al-Azraq havia pres Penàguila torna a València, on en consell reial decideix expulsar els musulmans rebels, amb ordre que es publicaria el dia d'Epifania de 1248 (cap. 365) després de reforçar els principals castells i de posar vigilància a les fronteres. La documentació situa el rei a València des del 9 de desembre de 1247 i tot el gener de 1248.

2. Els recorreguts

El recorregut més rellevant és el de la costa, que ve des de València i Sagunt, i passa per Almenara, Borriana, Castelló "de Borriana", Orpesa, Cabanes, Xivert, Sant Mateu (o Peníscola), i fa cap a Ulldacona i Tortosa, des d'on va cap a Tarragona i Barcelona, o Lleida, o Osca (o a la inversa). Sovint el rei passa ràpidament i la documentació el situa als extrems en pocs dies (agost de 1237, del Puig a Lleida; setembre de 1243, de Tarragona a València; juny de 1245, de València a Tortosa; etc.). Altres vegades apareixen més poblacions, però s'hi atura molt poc de temps.

També es sap un recorregut navegant per la costa (estiu 1239, de València a Montpeller).

Menys importància té el camí de Terol, des de Sagunt (o Borriana), per Sogorb i Xèrica, i a l'Aragó per Mançanera i Sarrion (o a la inversa). Aquest recorregut sol ser poc detallat. En quatre ocasions apareix el camí interior de Morella, anant a o venint d'Alcanyís (per Montroig) o de Terol (pel Forcall). A més, hi ha recorreguts cap a Peníscola (1225, des de i cap a Tortosa; 1233 des de Terol i cap a Borriana; 1237 cap al Puig; 1258 des de i cap a Tortosa), Morella (1231, des de Terol i cap a Ares), Ares (1231, des de Morella i cap a Terol), Almenara (març i abril de 1238, des del Puig o Borriana), Uixó i Nules (març de 1238, des d'Almenara), Artana (1242, des de i cap a València), Sant Mateu (1256 des de i cap a Borriana), i Onda (1252, des de i cap a València; 1260, des de Castelló cap a València). No queda clar que el rei en persona es desplaçara l'octubre de 1233 fins a les Coves, l'Alcalatén, Castelló de la Plana, Borriol, Polpís i Vilafamés, presos pels seus cavallers.

Apèndix - Taula cronològica dels recorreguts²

Taula cronològica	
1225	VII-IX: de Tortosa (21) al setge de Peníscola (13 d'agost a 21 de setembre), amb tornada a Tortosa
1231	XI-XII: des de Terol per Montagut i Vilaroja a Ares , però va primer a Morella (cap. 127-137)
1233	V-VII: de Terol per Xèrica a Borriana , amb el setge des de meitat maig (cap. 153-179), documentat del 5 de juny al 15 de juliol VII: de Borriana (22-25) a Tortosa (1 d'agost) - serà fora dos mesos (cap. 186), o siga, fins a darreries de setembre IX: de Calataiud (19) a Borriana (Sant Miquel, cap. 187) - aquí s'ha de situar l'episodi de Peníscola : des de Terol travessa el Maestrat (termes de Vilafranca , Ares , Catí , Xert , Cervera) fins a Peníscola , va a Tortosa i torna, i d'allí a Borriana (cap. 182-185) X: des de Borriana prenen les Coves , l'Alcalatén , Castelló de la Plana , Borriol i Vilafamés (cap. 186), a més el mestre del Temple guanya Xivert , el de l'Hospital Cervera i ell Polpís (cap. 185) XI: de Borriana (16) a Tortosa (22)
1234	VI: de Saragossa (10 de maig) a Borriana (7-12) i a Escatró (19) XII: de Lleida (16) a Borriana (29), on seguirà fins al 2 de gener
1235	I: de Borriana (2) a Tarragona (10) V: de Saragossa (13) a la Torre de Foios (25 de juny) VII: de la torre de Foios (25 de juny) a Borriana (7) i a Saragossa (16 de juliol a 13 d'agost) IX: de Barcelona (13) al setge de Montcada (30) i a Lleida (21 d'octubre) - aquí va l'expedició (cap. 192-205)

2. Entre parèntesi figura el dia del mes i s'especifica si és d'un altre mes.

- 1236 VII: de Cedrillas (30 de juny) a **Borriana** (7) i a Barcelona (3 d'agost)
- 1237 IV: de Terol per **Xèrica**, Torres-Torres i el terme de Sagunt al Puig (cap. 206-212)
VI: d'Osca (21 de maig) a **Peníscola** (22) i a el Puig (25)
VIII: del Puig (4) a Lleida (12) - per **Borriana** i Tortosa (cap. 215)
IX: d'Osca per Daroca, Terol i les Alcubles al Puig (cap. 219) - va a **Sogorb** i torna (cap. 220) - va a **Borriana** i torna a el Puig (cap. 222-225) - de **Borriana** per **Orpesa** i Ulldecona a Tortosa (2 d'octubre) i Saragossa (cap. 225-230)
- 1238 I: de Saragossa a Calamotxa (30 de desembre) i al Puig (24 de gener) (cap. 231-235)
II: del Puig a **Borriana**, i per **Orpesa** a **Peníscola**, creua el riu d'Ulldecona o de la Sénia per a entrevistar-se amb la reina i l'infant Ferran, torna a **Borriana** i al Puig (16 de febrer) (cap. 237-241)
III: del Puig per **Almenara** a **Borriana**, i torna - de nou del Puig a **Almenara** - d'aquí a **Uixó** i a **Nules** - torna al Puig (cap. 243-253)
IV: del Puig a **Almenara** (4) i torna amb la reina (cap. 254)
- 1239 X-XI: de Montpeller (6 d'octubre) per mar a Cotlliure, i per terra a València (22 de novembre) (cap. 295-305)
- 1240 XI: de València (13) a Barcelona (12 de desembre)
- 1242 V: des de València (19) va a **Artana** (29) i torna a València (9 de juny)
XII: de València (23) a Tortosa (28)
- 1243 IX: de Tarragona (12) a València (22)
- 1245 VI: un cop pres el castell de Biar, de València (1) va per **Sant Mateu** "de Prades" (3) a Tortosa (10)
- 1246 VII: de Vilafranca del Penedès (27 de juny) a Xàtiva (18)
VIII: de València (11) a Tortosa (15)
- 1247 IV: de Terol (5) a València (16)
X: de Lleida (9) a València (31)
- 1248 X: de València (29) a Tortosa (3 de novembre)
XII: de Tortosa (10) a València (13)
- 1249 VIII: de València (20) a Terol (1 de setembre)
XII: de Terol (13) a **Morella** (21), on roman cinc mesos
- 1250 I: a **Morella** promulga els Furs de València i la carta de població de Peníscola
II: es desplaça a la cort d'Alcanyís (19-25)
V: de **Morella** (19) a Saragossa (30)
- 1251 XII: de Saragossa (2) a València (29)
- 1252 II: de València (12) a **Onda** (22) i torna a València (3 de març)
IV: de València (10) a **Borriana** (15) i per Serós (25) a Lleida (30)
- 1254 III: de Barcelona (3) a València (8)
V: d'Ulldecona (25) a València (4 de juny)
- 1255 III: de València (12) a Tortosa (24)
- 1256 VIII: de València (6) a **Sant Mateu** (9), a **Borriana** (10) i a Saragossa (10 de setembre)
- 1257 I: de València (25) a Alcanyís (8 de febrer)

- 1258 I: de Tortosa (23) a **Peñíscola** (25) i torna a Tortosa (30)
IV: de Tortosa (8) a València (26) al setge d'Alcalà en guerra contra el rebel al-Azrac (Crònica, cap. 376)
- 1259 IX: d'Alcanyís (8) per Montroig (9) a **Morella** (10-13), i pel **Forcall** (15) a Cantavella (16)
- 1260 X: de Tortosa (26) per **Alcalà de Xivert** (31), **Castelló de la Plana** (2) i **Onda** (5) a València (12)
- 1261 IV: de València (15) a Tortosa (20)
- 1265 X: de Terol (13) a València (26)
- 1266 IV: de Múrcia i Alacant a València (20), i a Tortosa (24)
- 1268 I: de Tortosa (7) a Morvedre (17)
V: de València (7) a Sarrion (11-12) i Terol (13)
- 1269 II: de València (11) a Tortosa (18)
VI: de Terol (18) a Morvedre (20)
VII: de València (30 de juny) a Tortosa (5)
- 1270 II: de Calataiud (8) a València (16)
- 1271 I: de València (12) a **Castelló de la Plana** (16-22) i torna a València (29)
VIII: de València (1) a Mançanera (3)
- 1272 II: de Sarrion (25 de gener) a València (16)
- 1273 V: de Lleida (6) per **Xivert** (12) a València (15)
IX: d'Alzira (20) a **Borriana** (23) i **Peñíscola** (28), torna per **Orpesa i Borriana** (29) a Morvedre (1 d'octubre)
X: de Morvedre (25) a **Borriana** (26) i torna a València (3 de novembre)
- 1274 III: de València (27 de febrer) a **Peñíscola** (3) i Ulldecona (4)
- 1275 XI-XII: de Lleida (26) a València (9)

Referències bibliogràfiques

- Desclot, Bernat (1949-1951): *Crònica* (ed. Miquel Coll i Alentorn), Barcelona, Barcino.
- Diago, Francisco (1613): *Anales del reyno de Valencia*, València, Mey.
- Forcada, Vicente (2006): «Peñíscola, la muralla de Poniente», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura (BSCC)* 82, 93-114.
- Huici, Ambrosio - Cabanes, Desamparados (1978-): *Documentos de Jaime I de Aragón*, Zaragoza, Anubar, 6 vols.
- María, Ramon de (= Pascual Amorós) (1933): «Xivert y Orpesa», *BSCC* 14, 174-180.
- Miret i Sans, Joaquim (1918) *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, IEC (hi ha facsímil de 2004).
- Simó Castillo, Juan B. (1985): «La reconquista cristiana del bastión de Peñíscola», *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo* 12, 35-50.
- Soldevila, Ferran (ed.) (2007) *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jaume*, Barcelona, IEC.
- Zurita, Jerónimo (1967-1985) *Anales de la Corona de Aragón* (ed. Àngel Canellas), Zaragoza, Diputación, 9 vols.